

Jannetje Braam
(1882-1960)

Voorwoord

Voor zusters, broers, zwagers en schoonzusters,

Wellicht ben ik niet de enige die het te binnen schoot dat het dit jaar 100 jaar geleden is dat onze moeder geboren is.

Ik vond het een goede gelegenheid om een paar gedachten op papier te zetten.

Dat gaat dus een beetje over Jannetje, wat over haar kinderjaren en de jaren die er aan vooraf gingen, een beetje over Jannetje als onze moeder vermengd met wat persoonlijke herinneringen en dat alles een beetje rommelig aan elkaar gebreid en ook door elkaar gehusseld.

Piet.

I - Inleiding

Zoals ik al schreef, 't zit een beetje rommelig in elkaar.
Meteen al.

Want ik begin zomaar ergens in de jaren die ik persoonlijk meegemaakt heb.

Jullie weten natuurlijk wel, dat ik me eerder in het verleden van onze familie verdiepte.
Soms kijk ik er jaren niet naar om.

Mijn eerste onderzoeken deed ik in de oorlogsjaren '43—'44 en die draad pakte ik pas in 1958 weer op. Na verloop van weer een jaar of zes, zeven, dook ik er weer in.
Inmiddels is het nu 1982. Door mijn veel gedwongen thuis zijn heb ik er nu ruimschoots de tijd voor en vandaar dus deze aantekeningen. Dat is één reden.

Maar ook, de jaren verglijden, en zonder dramatisch te willen doen, we worden allemaal een dagje ouder. De afstanden naar het verleden worden steeds groter en daardoor de herinnering van de ooggetuigen vager. Dat zou ook een reden kunnen zijn.

Nòg één: iets te willen vastleggen voor mensen die na ons komen. Wie weet zit er onder die nakomelingen nog iemand met zo'n vreemde kronkel. Die op gezette tijden het vooruitzien beu is en glimlachend wat achterom wil kijken. Dan vindt hij hier in ieder geval iets op papier,
Want ik wil iets dòòrgeven, iets vertellen over mensen die de geschiedenisboekjes ,beslist niet gehaald hebben.

Ze werden geboren, ze leefden hun leven, kregen hun kinderen en verdwenen zonder sporen na te laten. Tenminste voor zover hun opvoeding geen sporen in ons heeft nagelaten. En aan dat laatste hoeft, geloof ik, niet getwijfeld te worden.

Het waren eenvoudige mensen, slechts bekend in een hele kleine kring. Maar ze waren belangrijk genoeg om opgeschreven te worden in HET BOEK.

En als er mensen na mij komen en dit lezen en dan weten over welk boek het hier gaat betekent dat dat ook Jannetje Braam niet voor niets geleefd heeft.

Jannetje Braam was haar aardse naam. zo staat ze niet in HET BOEK. Ze kreeg toen een nieuwe naam. Ze was er blij mee. Ik heb haar gezicht gezien toen ze bij haar nieuwe naam geroepen werd, want ik stond er bij.

Daarom is ze het waard dat er iets over haar verteld wordt.

II

Jullie, oudere broers en zusters, beweerden altijd dat moeder mij verwende.

Ik weet dat niet zo, maar 't zal wel waar zijn. Ik kon dat niet controleren, want ik had niet de leeftijd om te controleren. Het is mij nooit opgevallen dat moeder mij anders behandelde dan Fie. Ik vermoed dat je ons tweeën zelfs niet vergelijken kan. De terreinen van een meisje en een jongen lagen vroeger zo afgebakend, zeker bij ons thuis. Uit het feit dat Fie misschien ingeschakeld werd bij huishoudelijk werk en ik niet, kun je niet concluderen dat ik verwend werd. Het werkterrein van een jongen lag nu eenmaal niet op huishoudelijk gebied.

Ook het punt dat ik naar Leiden naar school mocht, waar ik erg dankbaar voor ben, moet meen ik niet op rekening van verwennerij geschoven worden. Waarschijnlijk was er, door jullie inbreng of uithuizig zijn meer financiële armslag. Ik geloof dat, als die mogelijkheden er altijd of eerder geweest waren, er door (vader) moeder geen onderscheid gemaakt zou zijn.

Het enige dat ik me kan herinneren waarvan ik zeg misschien heeft het toch een grond dat jullie dat zeggen is, dat ze me nooit erg opgejaagd (hebben) heeft om, na de schoolperiode, bij te dragen in de gezinsinkomsten.

Maar ja, was dat verwennen?

Was dat niet grotendeels angst? 't Waren de oorlogsjaren! Ik kan me herinneren dat moeder soms bang was als ik naar de kapper (Piet Glasbergen) moest en wat lang wegbleef. Die angst was er vanzelf voor jullie ook, maar jullie waren ouder en gingen al meer je eigen weg.

Bovendien, ik vond het best zo.

Van April tot eind Oktober bij de Marel en dan de winter thuis vond ik goed geregeld. Want dan dacht ik, ik maak in de zomer zoveel uren meer, daar wordt die winter aardig door gedekt. Jullie zien wel, ik heb zelfs na al die jaren, m'n smoesje nog wel klaar.

Verwennen?

Goed, ik had m'n Trix-bouwdozen. Maar Mecano was toch ook in huis en dat was niet van mij. Nu wordt Gijs misschien ontzettend boos, want misschien had die arme jongen het van zijn eigen zuur verdiende geld betaald, daar weet ik niets van. Maar in dat geval: sorry Gijs!

Maar verwennen?

Ging het om dat dubbeltje?

Welk dubbeltje zullen jullie zeggen.

Nou, jullie weten, misschien niet allemaal, dat ik lid was van de voetbalclub "De Witte Meeuwen" (D.W.N.) op het terrein van buurman Roodenburg, naast de boomgaard.

Dat was een echte club

Met een reglement

En in dat reglement stond dat alle leden een contributie verschuldigd waren van een dubbeltje per week. Met het oog op de afbetaling van De Echte Leren Bal die mevrouw Roodenburg gefinancierd had uit haar huishoudportemonnee. En we hebben ook een keer een beker gekocht die de inzet vormde van een toernooi tussen BLAUW-ZWART (de Rooms en o.l.v. Quirinus (Krienus) Kortekaas) en VIOS (club van Nieuwe Wetering die uitsluitend op klompen voetbalde) en wij dan "De Witte Meeuwen". Die beker was zonde van het geld, want we wonnen hem zelf.

Maar goed, dat dubbeltje mocht ik trouw betalen.

De kleding, het shirtje kostte echter geen geld.

We hadden dezelfde kleuren als Ajax. Daar heb ik waarschijnlijk weleens een ballonnetje voorzichtig voor opgelaten.

Daar wist moeder echter goed raad op.

Er was nog een oud bloesje, dat bijna wit was, en daar naaide moeder een prachtige rode strook aan de voorkant overheen. Of het rode lapje toen op was, of dat moeder het niet nodig vond of niet wist, dat weet ik niet, maar aan de achterkant kreeg ik niets. Daar woonden geen mensen zei men vroeger. Toch was ik er heel erg trots op. Er waren verschillende leden die niet zo sierlijk het veld op draafden. Het reglement schreef ook voor dat er, als er met De Echte Leren Bal gespeeld werd, er eigenlijk niet op klompen gevoetbald mocht worden. Daar was de bal te goed, ja te heilig voor. Dat leverde wèl problemen op, want geld voor normale schoenen was vaak al een probleem, laat staan voor voetbalschoenen,

Daar ik echter uitsluitend met m'n rechterbeen het leder bewerkte, was één schoen voldoende. En

toen een speurtocht op de vuilnisbelt tussen de Wetering en Leimuiden een afgedankt exemplaar opleverde, was dit probleem opgelost.

Ik denk dat hij nog paste ook, want ik heb alleen maar plezierige herinneringen aan onze club.

Maar verwennen?

Was het soms om dat Engelse bijbeltje dat ik kreeg toen ik geslaagd was voor het Mulo-examen? Ik weet niet wat het gekost heeft. Dat zal voor die tijd best een heel bedrag geweest zijn. Misschien weet Jaap het nog, want ik meen dat hij het in Leiden gekocht heeft.

Maar ja, als je kind om een bijbeltje vraagt als hij een cadeautje mag opgeven. Dat kun je toch niet weigeren?

Ter geruststelling, het wordt nog steeds gebruikt, ik neem het nog regelmatig mee naar de kerk.

Hoewel ik wat problemen krijg met het lettertype.

En nu houd ik er mee op. Het zou een verhaal worden over moeder, en nu ben ik constant met mezelf bezig. 't Zal wel één of ander complex als diepere achtergrond hebben.

Toch kan die rooskleurige verhouding die er volgens jullie dan geweest moet zijn tussen moeder en mij best de reden zijn dat ik bijna uitsluitend goede herinneringen bewaar aan thuis. Als dat waar is denk ik met nog meer plezier aan haar terug. Het kan ook liggen in het feit dat de afstand inmiddels te groot is geworden voor alle details.

Buiten de dreiging die er van de oorlogsjaren uitging, zijn er op dit moment slechts 2 zaken die een negatief beeld bij mij achtergelaten hebben,

Één noemde ik er al in het, nu alweer jaren geleden, samengestelde boekje over vader. Dat was het verhaal over het petroleumstel dat vader te duur vond. Dat heeft op mij toen indruk gemaakt. Maar ik geloof niet dat ik er lang over nagedacht heb. Dat is pas vele jaren later gebeurd. Dat leid ik af uit het feit dat "armoede" in mijn herinnering niet voorkomt.

Natuurlijk, je had, ook als kind, je vergelijkingen.

Kleine Henk van Vliet had een fiets met een racestuur waar ik erg jaloers op was. Maar ik had toch ook een fiets en dat konden lang niet alle jongens nazeggen.

Overigens, die fiets was een oude, afgedankte van Jaap. Het was nogal een groot model dus het zal wel "schuiven" geweest zijn. Hij had een heel wijd uitstaand stuur. Dat had ik zo gevormd door de handvaten in de gaten van de bergroef te steken en zo naar buiten uit te buigen. Een 2e bijzonderheid was dat over het voorwiel ook een achterspatbord gebogen was wat een heel bijzonder cachet aan het voertuig gaf. Ik was er erg trots op.

De voetbalclub heb ik reeds besproken, ook dat was een weelde ten opzichte van menig ander.

Ook was ik er mee ingenomen dat vader zelfstandig werkte. Dat we een eigen huis hadden, hoe scheef het ook stond, met een groot erf en een grote tuin. Alleen hadden ze bij Maasdam een voordeur met een gang en die hadden wij niet. Maar Kees moest wel altijd bij ons spelen want bij hen was er helemaal niets te beleven.

Natuurlijk, we waren niet rijk, maar ik ben opgegroeid in de crisisjaren, dus rondom ons was het ook niet best. Ik kan me herinneren dat ik weleens in het laatje van het kastje in de kamer keek. Jullie weten wel dat moeder daar een klein houten doosje in had staan waar het huishoudgeld in bewaard werd. Nou, de keren dat ik erin keek vond ik, dat er vrij veel in zat. Wist ik veel als kind van 10.

Het tweede punt dat negatief is blijven hangen is veel vager. Dat betrof het feit dat Jaap op een gegeven ogenblik werkeloos was. Waarom dat is blijven hangen weet ik niet. Misschien heeft het toch, een beetje een domper op de sfeer in huis gezet dat indruk op mij gemaakt heeft. Daar stond echter tegenover dat we er een fijne nieuwe schuur bij kregen en dat verguldde veel. Ook daar bleken dus financiën voor aanwezig te zijn.

In mijn herinnering is “thuis” en “moeder” hetzelfde. Ze horen gewoon bij elkaar.

Vader trok er op uit. Met de oliekar, of naar de olieschuur, of naar “de Dijk”. En ‘s avonds naar vergaderingen.

Moeder was thuis.

Ze beheerde het huishouden. Ze schuurde de klompen, ze stopte de kousen, ze verstelde de kleren, ze schrobde en boende, ze stookte de duvel in het portaal, het fornuis in de keuken en de mantelkachel in de kamer.

Ze zorgde voor de melkimmers en ze las aan tafel uit de Bijbel als vader er niet was. Ze veegde met stoffer en blik van voor naar achter, ze roomde de melk en ze stampte de was. Ze bleekte de was en ze perste de broeken.

Ze “klauwde” het grint, en spoelde de andijvie op de stoep, ze vulde de groene posteinflessen en de keulse potten met zoute bonen.

Zo zou ik dit allemaal nog bladen vol kunnen schrijven.

En als ik dit allemaal zo neerschrijf en herlees, dan valt het me op dat ik hier bijna allemaal begrippen genoemd heb die mijn kinderen niet kennen. Er is een radicaal verschil in het huishoudelijk gebeuren tussen dat van nu en toen.

Ik zei het, moeder was thuis.

Alles wat buiten de deur gebeurde was voor 98 procent mannenwerk. Voor zover ik me herinner waren er een paar dingen in het maatschappelijk of liever kerkelijk c.q. semi-kerkelijk leven waar moeder ook mee mocht doen:

- uitvoering van de zangvereniging

- ouderavond op school

- jaarvergadering van jeugdverenigingen

- N.C.R.V.-filmavond in de kerk

- misschien een enkele winterlezing te Nieuwe Wetering maar dat weet ik niet zeker, omdat moeder alles lopend moest doen.

Verder ging ze wel eens op visite bij Neel Schuuring en Willemien Lagerwey als ik de naam goed heb. In hoeverre of daaraan toegevoegd moeten worden namen als Gerritje Rietkerk, “vrouw” Snaterse en “vrouw” Verbrugge e.d. weet ik niet.

Er was ook weleens ruimte voor een “daagje uit”. Ik veronderstel daarbij dat zoiets niet gebeurde op verzoek van vader. Ik bedoel, dat moeder die initiatieven zelf ondernam en ze zich naast al haar drukke werkzaamheden, af en toe ook wel wat vrijheid voor zich opeiste. De reizen beperkten zich tot Leimuiden, Vriesekoop, Hoofddorp en natuurlijk later naar de Yweg, naar Ko en Marie, de getrouwde kinderen.

Ik herinner me daarbij nog heel goed de treinreis naar halte Yweg waarna we, moeder, Fie en ik, nog ruim 3 km. moesten lopen. Een afstand die te groot was voor moeder zodat een sanitaire stop noodzakelijk was.

Het was dus niet altijd werken, hoewel de vrije tijd wel afhankelijk geweest zal zijn van de leeftijd van de kinderen. En doordat Fie en ik de jongsten waren, en er dus ouderen waren die het huishouden een dag konden waarnemen, zal er in onze herinnering wellicht een ruimer begrip bestaan over de vrije tijd dan bij de ouderen.

Zelfs een zomerdag naar het frivole Katwijkse strandleven (Noordwijk was nog veel frivoler) kon ingepast worden.

Van die gebeurtenis herinner ik me overigens niet veel. Eigenlijk alleen het varen met de boot. We kwamen net met de kopetjes boven het ruim uit.

Wat we daar op dat strand gedaan hebben zal wel niet veel om het lijf gehad hebben. ‘n Beetje graven met onze blote klavieren in het zand vermoed ik want ik kan me geen graafmateriaal herinneren. Zo min hadden we een badpak, dus zal het water ook niet tot de lippen gekomen zijn en of moeder haar kousen nog uittrok ken ik me ook niet meer voor de geest halen.

We zullen echter wel geen opvallende verschijningen daar geweest zijn. Ik vermoed dat het hele gezelschap “dijkers” wel als een koppel zwarte raven saamgetroeft gebleven zullen zijn.

Tot zover het buitengebeuren.

IV

Wat de verstrooiing binnenshuis betreft, we weten dat moeder een liefhebber van lezen was. Dat beperkte zich voor een groot deel tot stichtelijke lectuur. De aanschaf van boeken stond niet direct bovenaan het programma, terwijl op maatschappelijk terrein de ideeën van mensen buiten de eigen kring taboe waren.

De dag begon al vroeg met het Maranatha scheurkalenderblaadje, Dat werd eerst door vader bekeken en daarna door moeder. Als kinderen hadden we meer belangstelling voor de achterkant dan voor de voorkant. Dat gaf de nodige problemen bij vervolgh verhalen. Want dan werd in onbewaakte ogenblikken de kalender van de kant gehaald om het verhaal voor de komende dagen vast op te souperen. Met alle risico's daaraan verbonden doordat de blaadjes los gingen. In ieder geval waren al die omgekrulde blaadjes niet welkom. Ik zie mezelf ook nog wel met een gedraaide nek in een moeilijke positie zo'n achterkant bestuderen.

In diezelfde kalender zaten dan ook nog extra papiertjes verscholen waarop de uitgever bijzondere aanbiedingen in boeken deed die dan via boekhandel Baart te Alphen aan de Rijn besteld konden worden. Ik neen te weten dat daar weleens op ingegaan werd en dat op die manier er een aanvulling op de boekenschat kwam.

Wat leetuurvoorziening betreft was er vervolgens het gecombineerde abonnement met de familie Maasdam op de Standaard. Dat stak me altijd wel een beetje dat die krant bij Maasdam bezorgd werd en wij altijd 2e waren. Maar ik weet niet of wij ook 50 procent van de abonnementskosten betaalden. Het had wel het voordeel dat wij hem langer konden lezen.

Dan was er de Rijnlandsche Kerkbode, de Elizabethbode, het Zondagsblad van de Standaard, de Nieuwe Meerbode. En ook was er nog het blad "de landbouw". Hiervan weet ik niet uit hoofde waarvan we dit ontvingen en met welke frequentie. Ook zal dit misschien niet direct Moeders favoriete lectuur geweest zijn. Dan werden er boeken uit de bibliotheek van de Blaay gelezen o.a. door mezelf. Maar wéér: of moeder daar ook uit las weet ik niet. Vaag staat me bij dat er ook nog een onderscheid was tussen een "christelijke" bibliotheek (kapper van Dam, of Horstman) terwijl de schat van Fie Boek en Dré Handel meer op de neutrale toer ging.

En last but not least was er de prekenserie Menigerlei Genade.

Nu ik het allemaal op een rijtje zet lijkt het me wel voldoende om de waarschijnlijk heel kleine gaatjes die het overvolle huishoudelijke programma overliet, er mee te vullen.

V

Over de verhouding tussen vader en moeder kan ik weinig schrijven. Het was nu eenmaal geen goede zede om openlijk van je gevoelens voor elkaar blijf te doen geven. Tenminste niet "in het houden van" Gevoelens in negatieve zin, in het maatschappelijk verkeer, in het niet houden van elkaar werden wèl duidelijk gedemonstreerd, ja zelfs aanbevolen. Je ging als protestant niet met een "roomse" om, Toch heb ik altijd het idee gehad dat vader en moeder een goed huwelijk gehad hebben. Tenminste, als ik terugdenk. Toen hield ik me niet met zulke overwegingen bezig, ze waren er gewoon. Maar daarom heb ik later bij de begrafenis van moeder gezegd "er waren twee Koningskind'eren, sie hadden malkander so lief". Het woord Koningskind'eren dan wel met een diepere geestelijke achtergrond gezien.

Voorts grond ik mijn idee op de manier waarop moeder met vader omging en hoe ze hem verzorgde aan het eind van z'n leven. De periode dus dat hij in feite in alle opzichten haar mindere was en ze hem desondanks toch dezelfde plaats van weleer gaf. De plaats dus van waaruit ze vroeger in de goede jaren zei: "jongens, aan tafel, je vader komt eraan".

Vader was en bleef tot het eind het Hoofd. Al viel hij tijdens het tafelgebed in slaap toen zijn geest verdwaald was, hij was de man die die taak toegewezen was en waaraan ze niet wilde tornen. Ik geloof dat ze altijd tegen hem heeft opgezien en het feit dat hij altijd een belangrijke rol heeft gespeeld op het kerkelijke terrein, zal wel een reden voor haar geweest zijn dat ze trots op hem was. Tenslotte was hij daar een der weinigen van daggelderkomaf die waardig geacht werd met boeren en middenstand te verkeren. Hoewel ik de medebroeders er wel van verdenk dat ze misbruik van hem gemaakt hebben. Als ik eraan denk dat hij jarenlang scriba was, een volle wijk meedraaide, dienst had bij huwelijken en mee moest naar classisvergaderingen, waren de taken blijkbaar niet geheel gelijk verdeeld. Maar vader zal hen die ruimte wel gegeven hebben.

Voordat ik nu nog wat probeer te schrijven over moeders vroegst jaren, eerst iets heel anders. Om een beetje in de sfeer van die tijd te komen even een beetje geschiedenis ophalen.

VI

Een stukje geschiedenis
(1850 — 1900)

De 2e helft van de vorige eeuw, de jaren dus tussen 1850 en 1900, wordt beheerst door enkele bijzonder opmerkelijke zaken. Allereerst is daar de opkomende “stem van het volk” met daartegenover de afbrekende macht van de conservatieven en liberalen. Er heerste een geweldige politieke mufheid en gezapigheid in het begin van die jaren. De beide Kamers werden bevolkt door mensen die vanwege adellijke titels of hoge banksaldi elkaar in het zadel hielden en de bal toespeelden. Maar de genotuleerde Handelingen van de 2e Kamer bewijzen heden ten dage nog de vaak volkomen onbekwaamheid in het besturen van vele figuren op ondubbelzinnige wijze. De absentielijsten waren uitzonderlijk lang. Een kamerlid uit het Limburgse district presteerde het om in een periode van 8 jaar slechts één keer het woord te vragen in de Kamer. Onbenul vierde hoogtij.

Partijen hadden geen program en men zag er geen been in om als leden van dezelfde partij elkaar vierkant tegen te spreken in de Kamer,
Maar het systeem kraakt in zijn voegen, er wordt gewrikt aan het duffe stelsel,

Want dan duikt de naam van Groen van Prinsterer op die op zijn beurt de jonge dominee Abraham Kuyper naar voren haalt, de Klokkerist der kleine luyden. Deze klokkerist komt in een later stadium tot de ontdekking dat van zijn fractiegenoten in de Kamer die de stem van de kleine luyden moeten vertegenwoordigen, meer dan de helft miljonair is. Hij rust niet voor ze verdwenen zijn. Ook de naam van Mr. S. van Houten noemen we. Hij is de man van het wetsontwerp voor een algemeen werkverbod voor kinderen beneden de 12 jaar, het zgn. “kinderwetje”. Daarbij zij opgemerkt dat het wetsontwerp geen barmhartigheid als achtergrond had maar berekening. Men bedacht nl. dat arbeiders die in hun jeugd afgebeuld zijn, maatschappelijk nooit neer rendabel konden zijn.

Er kwam een begin, van leerplicht. Die daarop ook de schoolstrijd zou inluiden.

Hard ging het tegen elkaar in. Aan de ene kant de liberale minister Kappeyne, aan de andere kant Kuyper met zijn in 1879 gestichte Unie een school met de Bijbel.

Toen Jannetje Braam echter de leerplichtige leeftijd bereikt had, en dat zal omstreeks 1887 geweest zijn, had Leimuiden echter alleen nog een openbare school, gesitueerd naast de nu nog bestaande Ned.Herv. Kerk.

Een tweede kenmerk op het politieke front was de ontwikkeling rond het kiesrecht.

Het kiesrecht was aanvankelijk alleen voorbehouden aan mensen die een belastingbiljet inleverden. Dat betekende dat van de 4 miljoen mensen er slechts 115.000 kiesgerechtigd waren. Naarmate er meer mondigen kwamen gingen de gedachten steeds meer in de richting van een algemeen kiesrecht.

Dat ging vanzelf lijnrecht tegen alle conservatisme in en uiterst behoedzaam zocht men naar nieuwe criteria.

Er werd geopperd het kiesrecht te koppelen aan het bedrag van de huishuur of aan de huurwaarde. Later formuleerde minister Heemskerk het zò “stemrecht voor allen die de nodige kentekenen van geschiktheid en maatschappelijke welstand droegen”. Wat dat inhield kon niemand precies vertellen. Het kenteken van geschiktheid werd later “de kunst van lezen en schrijven” en dat van maatschappelijke welstand “het kunnen voorzien in het onderhoud van het gezin”.

Evenwel, het socialisme was in opmars en drukte steeds klemmender door.

Wat betekende “in eigen onderhoud kunnen voorzien” want dat deden landlopers en bedelaars ook en dat waren toch wel de specifieke paria’s van die dagen.

Toen overwoog men de eis “een eigen woning”. Maar wat was een eigen woning? In de steden konden velen slechts een kamer bekostigen. Er kwam een amendement: het begrip woning werd omschreven als “tenminste twee afgescheiden vertrekken ofwel uit een zodanig vertrek en een keuken, ofwel.....en zo keutelde men maar door. Ook dat was regeringsniveau,

Nog een ander voorstel: ieder die kan aantonen dat hij minstens fl 50,00 op een spaarbank had. En ieder die een eigen huis bezat of een schip van minstens 24 ton. Of een officieel examen had afgelegd.

Al dat passen en meten bracht het aantal stemmers op 600.000. Maar het bevorderde ook het knoeien.

Er waren werkgevers die vlak voor de verkiezingen het loon van hun werknemers verlaagden zodat het "eigen onderhoud" in gevaar kwam. Met een werknemer kon men in die dagen nog van alles doen. Er waren echter ook slimmerds die vlak voor de verkiezingen fl 50,00 leenden, op een spaarbank plaatsten en na de verkiezingen alles weer in de oude toestand terug brachten.

Al dat broddel en knoeiwerk betekende de laatste stuiptrekkingen van het conservatisme. Het algemeen kiesrecht haalde het en de officiële leerplichtwet kwam er, zij het met de meerderheid van één stem.

En die ene stem was de stem van de graaf van Schimmelpenninck die van zijn struikelend paard gevallen was en daardoor verhinderd was in de Kamer aanwezig te zijn bij de stemming over het wetsontwerp. De vaderlandse jeugd is veel dank verschuldigd aan een paard schreven de kranten.

Voor Jacob Braam heeft e.e.a. misschien betekend dat hij, als eigenaar van een huis, al in een vrij vroeg stadium stemgerechtigd was. Daarbij ga ik er vanuit dat het huis, gebouwd op het oude molenerf inderdaad zijn eigendom was maar dat weet ik niet zeker.

Over het onderwijs zei ik reeds dat de christelijke school nog niet bestond op Leimuiden, maar vader Jacob moest zijn kinderen wél naar school sturen.

Of hij daar blij mee was is niet bekend.

Het zal best wel moeilijk geweest zijn in die dagen voor veel ouders toen ze voor die keuze geplaatst werden. Via de inkomsten die de kinderen inbrachten werd er iets verlicht. Hoewel die kinderarbeid uitzonderlijk laag beloond werd, betekende het toch iets. Al was het soms alleen maar dat de maaltijden buitenshuis genoten werden.

De armoede was uitzonderlijk groot en ik veronderstel dat, toen de leerplicht een feit werd, en de inkomsten in het gezin dus minder werden, dit niet gecompenseerd werd door een loonsverhoging voor de ouders. Maatregelen die wij, als mensen van deze tijd, heel normaal gevonden zouden hebben.

Het is mede daardoor niet zo verwonderlijk dat "de scholen met de Bijbel" moeilijk van de grond kwamen. Het mes sneed naar twee kanten: aan de ene kant minder inkomsten en aan de andere kant extra uitgaven daar deze scholen door de ouders zelf gefinancierd moesten worden. Zeker in plattelandsgemeenten waar de leerlingen in hoofdzaak uit gezinnen van landarbeiders afkomstig waren. Aan de andere kant werd de kinderarbeid hoofdzakelijk in de steden gevonden waar de industrie er een dankbaar gebruik van maakte. Die mogelijkheden waren op het platteland natuurlijk veel minder en daardoor waren de ouders daar ook minder ingesteld op die inkomstenbron. Al met al grote armoede en voor ons in feite onvoorstelbaar hoewel het nog maar 100 jaar geleden is.

Van de inkomsten van Jacob Braam hebben we enige gegevens door zijn watermolenaarschap.

In de archieven van Rijnland zijn over een lange periode de opstelling van de jaarrekening van de polders te vinden.

Daarbij valt het direct op dat de salarissen jarenlang ongewijzigd bleven. Het woord inflatie moest nog uitgevonden worden. In 1625 stond het jaarloon voor de molenaar op fl 111,00 terwijl Jacob Braam, die in 1878 ruim 50 jaar later dus, na het overlijden van zijn vader Pieter Braam aangesteld werd op nog altijd fl 111,00 per jaar kwam.

Daar konden dan nog wel een paar emolumenten aan toegevoegd worden. De molenaar had "vrij wonen" en de woonruimte zal wel gunstig afgestoken hebben tegenover de meeste behuizing van arbeiders in die dagen. Bovendien betekende het dat de woning, als onderdeel van de molen, ook goed onderhouden werd.

Het is begrijpelijk, voor de fl 111,00 moest het ene jaar een grotere prestatie geleverd worden dan het andere jaar. Al naar gelang de hoeveelheid neerslag en dat kan nogal eens uiteenlopen in ons vaderland.

In de verslagen van de vergaderingen van het polderbestuur komt men soms weleens een voorstel tegen om een extra uitkering ter beschikking te stellen voor de molenaars omdat ze door zware regenval erg veel dagen extra hadden moeten malen. In de meeste gevallen haalde het voorstel echter niet de meerderheid van het gezelschap. Waarschijnlijk had één der molenaars dan zijn nood geklaagd bij een heemraad. Voor de molenaar betekende veel water, veel malen dus zoveel te minder inkomsten. Hij moest de aanvulling op zijn molenaarstraktement zien aan te vullen met losse arbeid. En daar in zijn aanstellingsbrief de clause opgenomen was dat, als er gemalen werd hij niet verder

dan 100 meter bij de molen vandaan mocht, kwam er dan van bijverdienen niet veel. Zo'n bijverdienste van Opa Braam was bijvoorbeeld "schotswal-kruien" tegen het tarief van 15 cent per 100 kruiwagens, een aantal dat ongeveer op een dag arbeid neerkwam. (Deze 2 getallen heb ik uit de mond van ome Jan Braam opgetekend)
Ook het grasmaaien in de hooitijd was zo'n bezigheid.

Zo gauw er echter gemalen moest worden, en dat kon op de meest onverwachte tijden gebeuren, moesten de andere werkzaamheden onderbroken worden. De peilschaal in de boezem was onverbiddelijk, en was ook voor iedereen leesbaar, ook voor een argwanende heemraad. En wee de molenaar die erop betrappt werd, bij gunstige winden, niet z'n uiterste best te doen het water in de polder op peil te houden. De molenaar van de "bovenmolen" had het wat dat betreft iets gunstiger. De molenaar van de "ondermolen" gaf nl. het sein aan wanneer er gemalen moest worden. Het had geen zin de bovenmolen te laten malen als de ondermolen niet maalde,

De notulen van de vergadering van 25 Augustus 1869 vertellen dat alle 4 de molenaars op het matje moesten komen omdat zij op de 12e van die maand niet gemaald hebben. Zij zullen verlicht adem gehaald hebben toen ze er met een ernstige berisping afkwamen.
Over bijverdienste: in de voorgaande vergadering, die van 26 Juli 1869 wordt aan molenaar P. Braam vergunning verleend tot "het "visschen in den molenboezem tusschen molen No. 1 en 2, onder voorwaarde dat hij den boezem daarvoor steeds schoon en zuiver" zal houden.

De strenge eis dat de molenaar zich niet verder dan 100 meter mocht verwijderen als de molen draaide, was begrijpelijk. Naast het in het vet houden van de draaiende houten delen om warmlopen en extra slijtage te voorkomen, zorgde het altijd grillige Hollandse weertype wel dat de molenaar aan de gang bleef. Als de wind draaide, en dat gebeurt veel in ons land, moest de molen bijgedraaid worden of beter, bijgekruid worden. Afnemen of aanwakkeren van de wind had tot gevolg dat de zeilen bijgezet of verminderd moesten worden. Een zwaar karwei waarbij wiek-voor wiek behandeld moest worden.

Uitschieters van winden veroorzaakten soms paniek op het molenerf. En niet zelden eindigde zo'n plotselinge opkomende stormwind in een drama doordat de dolgeslagen molen niet meer beteugeld kon worden door mensenhanden. Meerdere keren kwam het daarbij zo ver dat de molenkap met roeden en al van de molen gerukt werd en met donderend geweld naar beneden kwam. Eén van de vergaderingen verhaalt dat de molenaar van der Pouw Kraan zich voor zo'n geval voor de vierschaar zich moest verantwoorden en waarbij Jacob Braam als molenaar om zijn oordeel moest geven.

Een andere mogelijkheid was dat in zo'n situatie door de wrijving van de draaiende delen de temperatuur zo hoog opliep dat er brand ontstond waarbij in de meeste gevallen de molen door zijn rietbedekking en de reeds aanwezige harde wind in z'n totaliteit verloren ging.

Jammer voor de molen, maar vaak ook voor de molenaar. Een dergelijke ramp, waarbij de boeren uit de betreffende polder via de jaarlijkse bundergelden of hoorn—anslagen diep in de buidel moesten tasten, werd in de regel op de arme molenaar verhaald door hem wegens ondeskundigheid te ontslaan. In ieder geval werd hij zeker na afloop van zijn 5-jarig contract niet herbenoemd.

De boeren hadden het echter in de jaren van het molenaarsschap van Jacob Braam en de eerste kinderjaren van Jannetje ook niet zo best. Na aanvankelijke welvaart sinds 1850 kwam er rond 1880 een scherpe daling.

De oorzaken konden voor een groot deel op de conservatieve inslag van de boeren geschoven worden. Men hield de ontwikkelingen over de grenzen niet in de gaten. Het gezegde dat "de kosten voor de baten uitgaan" stond niet hoog genoteerd. Zoals vader het deed, ging het goed deed meer opgeld.

Maar ver over de oceaan, in Noord-Amerika, kwam in 1869 de eerste spoorwegverbinding van Oost naar West tot stand.

Dit had geweldige gevolgen,

Het hele Noord-Amerikaanse continent lag open.

En spoedig kwamen de eerste treinen met graan naar de kust om verscheept te worden naar Europa. In 1870 werd 50 miljoen schepel graan (1 schepel betekent hier 10 liter) maar in 1880 bedroeg dit reeds 180 miljoen schepel.

De gemiddelde prijs op de Groningse graanbeurs bedroeg voor

	Tarwe	Rogge	Gerst	Haver
Tussen 1871-'80	fl 10,98	fl 8,11	fl 6,76	fl 4,55
Tussen 1881-'90	fl 7,46			
Tussen 1893-'95	fl 4,50	fl 3,50	fl 3,30	fl 2,50

In 1870 was de vrachtprijs van één schepel graan van Chicago naar Liverpool 11 shilling en in 1900 nauwelijks nog 3 shillings. Deze ontwikkeling trof direct de bouwboeren en de koeboeren lachten want het bijvoer werd aanmerkelijk goedkoper.

Helaas....

Een ander terrein waarop het boerenbedrijf, en nu ging het om de veeboeren, in de knel kwam betrof de vleesproductie,

De Zuid-Amerikaanse pampa's vormden een onmetelijk reservoir. Aanvankelijk werden levende dieren naar Europa getransporteerd. Maar toen de techniek zover kwam om het transport gekoeld te doen plaatsvinden, konden de runderen eerst ter plaatse geslacht worden waardoor de vervoerscapaciteit met enorme sprongen omhoog ging. Binnen 5 jaar zakt de prijs van slachtvee van 82 naar 52 ct. per kg. De schapen zakten in prijs van fl 50,00 naar fl 20,00. Eén en ander betekende dat de waarde van de totale Nederlandse veestapel in 5 jaar terugloopt met 68 miljoen gulden.

Daar kwam nog bij dat de Deense boeren in een veel eerder stadium in een georganiseerd verband gingen opereren waardoor de prijs van een vat boter zakt van fl 70,00 naar fl 40,00.

Bovendien stonden er inmiddels in Oss 2 fabriekjes die kunstboter (margarine) maakten.

En dezelfde verschijnselen als in onze dagen kenmerkten 100 jaar geleden de neergaande economie. Geld werd duur, de hypotheeklasten voor de boeren stegen en de inkomsten daalden.

Het bleef niet alleen bij Amerikaans graan. Ook Rusland en de Balkanlanden (Roemenië) komen opzetten. Er komen ook schepen met vlees en wol uit Australië en Zuid-Afrika.

De boeren kunnen de touwtjes niet neer bij elkaar krijgen. De waarde van boerderijen zakt met de dag en veel bedrijven worden opgekocht door kapitaalkrachtige industriëlen, die eens per jaar komen jagen.

Voor velen kwam de oprichting van de Raiffeisenbanken te laat.

In die tijd werd Jannetje geboren.

VI

Het laat zich verstaan dat het in materieel opzicht een sobere boel geweest is bij Jacob Braam. Het grootste deel van zijn leven (tot z'n 73e jaar) werkte hij op de boerderij van Willem Roest in Vriesekoop tegen een weekloon van fl 9,00 plus dagelijks 3 belegde boterhammen. Zo'n cijfer steekt altijd scherp af tegen de getallen die wij gewend zijn, maar dat is natuurlijk bedrog. Het moet gezien worden in samenhang met de tijdsomstandigheden. In ieder geval zal de familie Braam geen uitzondering geweest zijn, de lonen voor de boerenarbeiders zullen wel over de hele linie gelijk gelegen hebben.

Ik heb het nog niet kunnen controleren, maar waarschijnlijk is Jannetje in het nieuwe huis geboren dat op het molenerf gebouwd was. De molen "de Beer", waarop opa Braam in 1878 tot molenaar beëdigd werd, is in 1861 afgebroken en voor ongeveer fl 1000,- verkocht aan de gemeente Hillegom. Daar is hij aan de overzijde van de Ringvaart weer herbouwd en heeft daar nog geruime tijd dienst gedaan tot hij aan de meest voorkomende kwaal van molens, brand na blikseminslag, van het toneel verdween.

Een bijzonderheid bij de geboorte van moeder, op 10 April 1882 was, dat haar ouders slechts 3,5 maand daarvoor, op 29 December 1881 getrouwd zijn.

Ik heb geprobeerd te achterhalen of er nog kerkelijke archieven bestaan waar iets over dit huwelijk te vinden zou zijn. Ik stel me voor dat de 2 echtelieden wel ter verantwoording voor de kerkenraad gedagvaard zijn. Of het moest zijn dat "gedwongen huwelijken" in die tijd gewoonte waren zoals in sommige streken van ons land meer voor kwam. Bij informatie bleek echter dat in Leimuiden van die jaren geen aantekeningen of notulen neer bestaan,

Hoe Jacob Braam en Cornelia van den IJkel met elkaar in contact zijn gekomen kan men slechts gissen, Cornelia kwam van Rijnsburg en ik veronderstel dat zij in dienstbetrekking in Leimuiden of Vriesekoop werkzaam was. Het lijkt me tenminste onwaarschijnlijk, dat Jacob op vrijersvoeten naar Rijnsburg ging. Daarom heb ik niet in Rijnsburg geïnformeerd of daar wèl iets bekend is. Het is echter ook mogelijk dat er geen kerkelijke inzegening plaatsvond omdat dit lang niet altijd gebruikelijk was. Dat is lange tijd voorbehouden geweest aan de "betere stand".

Anderhalf jaar later wordt dan broer Jan geboren en weer 1 jaar later zusje Cornelia Hendrina. Dat betekent dus binnen 3 jaar 3 kinderen over de vloer.

Er zal voor een beetje geluk wel gevochten hebben moeten worden. De overhaaste start met mogelijk alle problemen daaraan verbonden, het karige inkomen van Jacob als arbeider, want de vaste inkomsten van het molenaarsschap waren inmiddels vervallen, de snelle komst van de volgende kindertjes, nee, Johanna van den IJkel zal het moeilijk gehad hebben.

Na Cornelia duurt het dan precies 3 jaar voor de volgende baby zich meldt. Op 2 Januari 1888, op de verjaardag van Cornelia Hendrina, wordt Beatrix geboren,

Maar het leven heeft voor Johanna nog neer in petto. Op 5 Maart 1890 wordt Pieter geboren.

Het wordt voor zijn moeder teveel. Ze kan het allemaal niet meer verwerken. Haar geheugen stukt bij de geboorte van haar kind, de geboortepijnen blijven haar achtervolgen. Het loopt uit op een dramatische dag dat ze, totaal gestoord, overgebracht wordt naar "Veldwijk" in Ermelo.

Bij de kleine Jannetje wordt die dag het beeld in haar geheugen gegrift dat haar moeder, zich hevig verzettend waarbij ze zich uit alle macht vastklemde tussen de draaipalen van het hek dat het erf omheinde, door haar begeleiders wordt weggeleid.

Ze zal haar niet meer terugzien.

Want niet lang zal het verblijf in "Veldwijk" duren. Goed 3 maanden later, op 24 Juni 1890 is zij overleden en aldaar begraven. Zou de tijding dat haar zoon Pieter een week daarvoor, op 18 Juni 's avonds om 11 uur is overleden, haar nog bereikt hebben?

En misschien mede haar laatste restje weerstand gebroken?

De overlijdensakte van Pieter vermeldt slechts dat is overleden

Pieter Braam, oud vijftien weken, van beroep zonder, geboren te Leimuiden en wonende te Leimuiden, zoon van den eersten aangever en van Johanna Maria Cornelia van den Eykel, zijnde huisvrouw, zonder beroep, tijdelijk verblijf houdende in het Kankzinnigengesticht "Veldwijk" te Ermelo.

Acht huwelijksjaren, moeilijk begonnen, zwaar verlopen en heel triest geëindigd.

Het gezinnetje ligt uit elkaar, de kindertjes zijn verdeeld onder de familie, want de dag van een

boerenarbeider begint vroeger dan de zon opkomt en als de zon ondergaat moet Jacob de rug nog rechten. Dit harde leven laat weinig ruimte tot treuren. Jacob wil zijn gezinnetje weer bij elkaar en het is daarom gelukkig dat hij nog geen half jaar later, op 14-11-1890 hertrouwd is met Maria Sophia Horstman.

Zò begon het dus voor Jannetje.

Dat lijkt allemaal niet zo leuk. Maar dat komt hoofdzakelijk omdat dit schrijfwerk ontstaat rond geboorte en overlijdensdata en de tussenliggende periodes uit stippeltjes bestaan. Van die stippeltjes kunnen we toch nog wel proberen er een paar in te vullen.

Jannetje had een opgeruimd humeur en broer Jan deed daar beslist niet voor onder. Ze verschilden weinig in leeftijd en door de omstandigheden zullen ze veel op elkaar aangewezen geweest zijn. Dus zullen ze zich samen wel boven de narigheden uitgespeeld hebben. Schooljaren waren er 5 voor Jannetje weggelegd. Daar zij de oudste was zullen haar diverse werkzaamheden in huis toebedeeld zijn. Als ze 14 jaar geworden is gaat ze "in dienst" bij de buren, de familie Omtzigt. De kindertijd ligt dan voorgoed achter de rug. De werktijden zijn van 's morgens 7 uur tot 's avonds half acht en de verdienste zijn, buiten "de kost", fl 0,50 per week.

Dat heeft ze 3 jaar gedaan waarna men de tijd gekomen acht dat ze rijp is om het nest echt te verlaten. Misschien is het wel doorzetten van Jannetje zelf geweest. Waarschijnlijk op voorspraak van Gerrit Treur belandt ze dan in de Kaspolder te Rijpwetering bij de familie Verwey op een aanvangssalaris van fl 80,00 per jaar inclusief kost en bewassing. Een aanmerkelijke financiële vooruitgang dus, waartegenover staat dat ze nu 7 dagen per week praktisch 24 uur ter beschikking staat voor "de Vrouw". Er was 1 vrije dag per maand in verdisconteerd. Een dag dus waarop de banden met het ouderlijk huis aangehaald kunnen worden. Daar de afstand, die ik schat op 8 à 9 km, door Jannetjes korte beentjes overbrugd moesten worden zal dat weleens een streep door de plannen gehaald hebben. Vooral in de winter en in het najaar, daar verlichting geheel ontbroken heeft en de voetreis heen en terug minstens 4 uur van de vrije dag in beslag nam, Aan de andere kant kan ik me voorstellen dat Jannetje er weleens behoefte aan had om verlost te zijn van het drukke gezin en ze zich niet door "een buitje" zal hebben laten tegenhouden. Elf jaar heeft het dienstverband geduurd en naar we allen weten was ze bij de familie Verwey, wat waarschijnlijk noodgedwongen begon, geheel in het gezinsverband opgenomen.

Stille getuige aan deze banden was het huwelijkscadeau: het chinees-porceleine theeservies dat enigszins absurd de boerenstand met het arbeidersmilieu overbrugde. Bij Jannetje heeft het altijd op een centrale plaats staan pronken en bij Marie zullen de restanten altijd nog wel te vinden zijn. Dat gok ik zomaar maar daar zal wel iets van waar zijn.

En met deze flinterdunne fragiele restanten, besluit ik deze herinneringen. Ik weet dat deze geen juist beeld van moeder weergeven. Het is hooguit een combinatie van mijn herinneringen en mijn fantasie. Er zullen dingen in aangehaald zijn waarvan jullie zeggen héé Piet, dat heb je mis, dat zat zò. Ook zullen jullie heel andere dingen kunnen noemen.

Om die reden leek het me goed wat foto kopieën van brieven die ik van moeder ontving, toe te voegen.

Beter dan mijn verhaal roepen deze brieven een getrouw beeld van moeder op.

Ze zijn ontroerend eenvoudig.

Ze laten de kleine kring zien waarbinnen ze leefde.

Bijvoorbeeld het verhaal over Gerritje Rietkerk die te vroeg is overleden. En in de brief van 31 Mei (1946) dacht ze niet dat er iets aan de taart mankeerde maar aan mij.

Maar ook de zorg komt sterk tot uitdrukking. Om broodbeleg (het was nog distributietijd), om het wassen van kleren en of er een kerk aangewezen werd voor soldaten. En over de rookperikelen van Jan van den Bos.

(de genoemde brieven zijn verloren gegaan AdK)

Tot slot.

Het Paasfeest heeft altijd een grote rol gespeeld in moeders leven.

Ze werd geboren op 2e Paasdag. Dat heb ik nagehouden en ook is de geboorteaangifte een dag later op de 11e April gedateerd. Veel van haar verjaardagen lagen dan ook op of omstreeks Pasen.

Maar ook in ander opzicht was ze een kind van het Paasfeest. Een Opstandingskind, en die verwachting sierde haar leven.